

Олександр Криворучко

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
кандидат історичних наук, доцент (Україна)

**Питання соборності українських земель
у міжнародних відносинах 1918 – 1919 рр.**

Анотація. У статті досліджуються передумови та наслідки об'єднання УНР і ЗУНР в єдиний державний організм через призму міжнародних відносин періоду формування основ Версальсько-Вашингтонської системи, проаналізовано перші кроки на шляху реалізації Акту злуки та причини невдачі соборності.

Ключові слова: УНР, ЗУНР, Акт злуки, соборність українських земель, передвступний договір.

Об'єднання УНР і ЗУНР в єдиний державний організм є однією із найвизначніших подій Української національно-визвольної революції 1917–1921 рр. Впродовж століття ця проблема є предметом досліджень багатьох вітчизняних і зарубіжних істориків. Аналіз сучасних наукових оцінок Акту соборності та його впливу на подальший розвиток боротьби українців за незалежність містить спеціальне історіографічне дослідження Р. Тимченка [1]. Однак, не буде зайвим чергова спроба проаналізувати цей важливий історичний факт вітчизняної історії через призму міжнародних відносин заключного періоду Першої світової війни і в перші роки по її закінченню, коли закладалися основи Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин.

Виборювати право на власне державне життя українцям доводилося за складних зовнішньополітичних обставин. Для перебігу історичних процесів на теренах Великої України вирішальним фактором стали революція та наступні воєнні дії на теренах колишньої Російської імперії. Труднощі галичан значною мірою зумовлювалися тим, що вони опинилися в таборі переможених. Однак, цей чинник навряд чи був визначальним – чимало народів, які проживали на теренах Центральних держав, від їх поразки лише виграли (чехи, поляки, балканські слов'яни і т. п.). В даному контексті варто відзначити «14 пунктів» президента США Вудро Вільсона, виголошені ним у Конгресі 8 січня 1918 р., де були зафіксовані права націй, що прагнули самовизначення.

Що ж ставало на перешкоді галичанам повною мірою скористатися цим правом? Тут можна виділити кілька основних чинників. По-перше, не на користь західним українцям прислужилася демонстрація їх лояльності до Відня на початковому етапі війни (досить згадати відозви Головної Української Ради із закликами до підтримки цісаря, формування українських військових підрозділів тощо). Потрібно наголосити, що ця позиція не зазнала суттєвих змін і на перших порах боротьби галичан за визнання свого права на власне державне життя. В той час, коли поляки, чехи, частина балканських слов'ян рішуче заявляли про свою політичну незалежність, Українська Народна Рада вела у Відні переговори, створюючи враження, що українці були єдиним народом габсбургської імперії, який прагнув її збереження [2, с. 135]. Окрім того, про австрійська (до останніх днів існування Австро-Угорської монархії) орієнтація представників галицького політичного проводу дискредитувала їх в очах держав переможниць, що відповідно зменшувало шанси західноукраїнських земель на адекватне представлення в повоєнному геополітичному устрої Європи. Також, як слушно зазначають сучасні вітчизняні дослідники О. Рубльов та О. Реєнт, така позиція західноукраїнських провідників «гальмувала власні нагальні заходи щодо підготовки та перебирання влади від австрійської адміністрації краю та розгортання інфраструктури національної державності» [3, с. 250].

Оприлюднення таємної угоди, укладеної в Бресті між УНР та країнами Четверного союзу про утворення в Австро-Угорщині коронного краю з українських земель, згодом стало підставою для трактування питання української державності в Галичині як «австро-німецької інтриги». При чому, слід врахувати, що, з одного боку, угода в Бресті була укладена поза їх спинами [4, с. 250], з іншого – головними авторами інспірації згаданої «інтриги» були поляки, які замовчували факт, що ще з кінця 1916 р. в Австро-Угорщині (у порозумінні з Німеччиною) було взято курс на відновлення Польської держави з планами включення до складу останньої частини українських територій, передусім - Східної Галичини [5, с. 250].

Також державницьким намірам західних українців стала на заваді протидія поляків, румунів та угорців, що висували свої претензії на згадані українські землі, а головне - підтримка цих претензій урядами провідних держав Антанти (передовсім Франції та Великобританії).

Слід наголосити, що галичани, знаючи про таке відношення до них Парижа та Лондона, великі сподівання покладали на позицію США. Адаже в коментарі до 10-го пункту згаданого документа американського президента стверджувалося, що «Східна Галичина великою мірою українська (русинська) і в жодному разі не належить до Польщі», а коментар до пункту 13 застерігав, що «на сході Польща не повинна отримати території, де переважають литовці чи українці» [6, с. 68]. Та й згодом Вудро Вільсон, виявляючи негативне ставлення до польського наступу в Галичині, запевняв українців про свою підтримку [7, с. 459]. Однак, США, не маючи значних збройних сил в Європі, були неспроможні активно тут діяти, а згодом взагалі втратили інтерес до галицьких проблем і підтримали ті держави, політика яких більшою мірою відповідала американським цілям в даному регіоні.

Ці та інші важливі чинники змушені були враховувати лідери Української Народної Ради, визначаючи прерогативи своєї політики, в тому числі й у відносинах із наддніпрянськими урядами. Ці фактори зумовили те, що саме із західних теренів за конкретних політичних обставин 1918 р. ініціювався об'єднавчий процес українських земель по два береги Збруча [8, с. 904].

Ще 19 жовтня 1918 р. сформована напередодні Українська Національна Рада задекларувала, що Східна Галичина, Північна Буковина та Закарпаття «творять одноцілу українську територію», яка «уконституційовуються... як українська держава» [9, с. 93]. Зазначимо, що саме таку назву: «Українська Держава» на той час мала держава гетьмана П. Скоропадського.

Після перемоги у Львові 1 листопада 1918 року збройного повстання, галицькі провідники одразу ж заявили про намір творити національну державність шляхом поєднання з Гетьманатом, який існував тоді на Великій Україні.

6 листопада 1918 р. до Києва прибули делегати Української Національної Ради Й. Назарук та В. Шухевич, які передали гетьману прохання УНР щодо надання Галичині військової підтримки проти польських військ [10, с. 285]. Однак П. Скоропадський не бажаючи наражати себе на нового ворога, якого до того ж підтримувала Антанта, запропонував використати корпус Є. Коновальця, якому він гарантував сприяння у поверненні за Збруч. Окрім того гетьманський уряд на допомогу галичанам виділив з державної скарбниці 6 млн. крб., 10 млн. австрійських крон, кілька вагонів одягу, взуття, цукру, значну кількість зброї. Однак, як зазначає у своїх спогадах Д. Дорошенко, В. Винниченко на зустрічі з представниками УНР відмовив останніх у залученні до галицьких справ усього корпусу УСС. Адаже саме на їх військову допомогу сподівалися майбутній голова Директорії та його однодумці, виношуючи плани анти гетьманського повстання.

Наприкінці листопада 1918 р. Українська Національна Рада для налагодження тісніших контактів направила до гетьмана П. Скоропадського нових посланців: Л. Цегельського та Д. Левицького. Однак вони не змогли потрапити до оточеного повстанцями Києва і у Фастові зустрілися з членами Директорії. У результаті обговорення політичної ситуації обидві сторони заключили й підписали у Фастові 1 грудня 1918 р. перед вступний договір про майбутнє об'єднання обох республік.

У «Передвступному договорі» від 1 грудня 1919 р. та ухвалі Української Національної Ради про злуку ЗУНР з УНР від 03.01.1919 р. містилися такі застереження: «До часу, коли зберуться установчі збори з'єднаної Республіки, законодавчу владу на території бувшої Західно-Української Народної Республіки виконує Українська Національна Рада [11, с. 522]. Цивільні та військові виконавчі функції залишалися за Державним Секретаріатом. «Всі акти про з'єднання, - писав провідний державний діяч та історіограф ЗУНР М. Лозинський, - не утворювали нової, з'єднаної, з дотеперішніх двох українських держав зложеної Української Народної Республіки, тільки проголошували утворення її та намічали шлях до її утворення [12, с. 68]. А за відсутності єдиної державної влади, коли злука здійснювалася двома суб'єктами лише на основі порозуміння, то там одмінно й постійно викликали непорозуміння [3, с. 296]. Іншими словами, подібне об'єднання носило декларативний характер. Як зазначав І. Мазепа «тим часом «недовершена злука» українських республік стала джерелом того роздвоєння влади, що так тяжко помстилося потім на українській боротьбі 1919 року» [11, с. 84].

На нашу думку, для галицьких політиків це був один з вивірених тактичних кроків у складній дипломатичній комбінації, що було спрямовано на вирішення низки нагальних завдань. Наприклад, згадане об'єднання можна трактувати як своєрідну форму тиску на поляків та румун з метою зробити їх більш поступливими при розв'язанні спірних територіальних питань в регіоні. Не слід відкидати можливості існування розрахунків лідерів ЗУНР на використання людського та

економічного потенціалу Великої України для вирішення галицьких проблем. Зокрема, на засіданні Ради державних секретарів ЗУНР 17 грудня 1918 р., при обговоренні питання про злуку Л. Цегельському доручалося при відвіданні Києва добиватися, щоб Директорія УНР надіслала в ЗУНР «муку, цукор, товщі» [11, с.66].

На позицію українських провідників вирішальний вплив мав політичний результат закінчення Першої світової війни. Як слушно зазначає відомий сучасний дослідник Української революції 1917-1921 рр. В. Солдатенко: «Антанта була головною (і мало не єдиною) точкою відліку в системі координат, у якій здійснювались логічні розрахунки правого крила західноукраїнського політичного табору, яке очолював Є. Петрушевич» [8, с. 600]. На перших порах їх певною мірою стримувало те, що проголошення об'єднання східних і західних українців після укладення УНР Брестського миру могло перенести гнів Антанти і на Галичину. Та після приходу до влади Директорії керівники Української Національної Ради могли сподіватися, що декларація соборності українських земель вплине на позицію країн – переможців при розгляді галицьких питань на майбутній міжнародній мирній конференції. Мова йде про те, що об'єднання ЗУНР з УНР за умов, коли частина тогочасних наддніпрянських лідерів (передовсім В. Винниченко) займали прорадянську позицію, посилювало загрозу поширення більшовицьких ідей в Центрально-Східній Європі. Це б мало підштовхнути керівництво Антанти до швидшого (з урахуванням галицьких пропозицій) визнання ЗУНР, яка, порвавши з Директорією, могла б разом із Польщею, Румунією, Фінляндією, Литвою, Латвією та Естонією створити своєрідний загороджувальний кордон для проникнення в Європу більшовизму.

Сподівалися на допомогу Антанти Петлюра та його однодумці. Сучасний дослідник проблеми Злуки Р. Тимченко аналізує позицію Головного Отамана щодо переговорів керівництва ЗО УНР з посланцем Антанти генералом Ж. Бартелемі (січень-лютий 1919 р.). Галичани відкинули пропозиції генерала, за якими ціною замирення з поляками стала би втрата третини Східної Галичини, включаючи Львів і дрогобицько-бориславський нафтовий басейн. Петлюра зайняв протилежну позицію, яку згодом виклав у листі до генерал-хорунжого М. Удовиченка: «Комісія пропонувала певну роз'ємчу лінію. Хоч вона й не відповідала інтересам галичан, але я настоював на прийнятті її, бо цим досягли б ми: а) фактичного визнання України з боку Антанти; б) отримали б можливості створити бази для підвозу амуніції з Європи; в) оперлися б фактично на Європу в нашій боротьбі з большевиками – себто з Москвою» [13, с. 185].

Можна зробити припущення, що подібні політичні розходження Петлюри та керівництва ЗО УНР мали безпосереднє відношення до анти петлюрівських заколотів в армії УНР: спроба державного перевороту на чолі з отаманом В. Оскілком (квітень 1919 р.) та заколот П. Болбочана (травень 1919 р.). У першому і другому випадку крім відсторонення від влади Петлюри передбачалася передача управлінських функцій в УНР Є. Петрушевичу. Тому не дивно, що навіть після переходу до Наддніпрянщини у липні 1919 р. УГА не виконувала наказів Петлюри та мала своє власне командування.

Окрім єдиного етнічного коріння та спільного державного життя в минулому галичан з наддніпрянцями більше роз'єднувало, ніж єднало. Промовистим є такий факт: на нараді 12 липня 1919р. в Чорткові Є. Петрушевича з С. Петлюрою, на якій йшлося про доцільність переходу УГА за Збруч, диктатор висловив побоювання щодо ворожого ставлення населення Великої України [14, с. 35]. Недавні противники на фронтах світової війни, з політичними верхівками, що, називаючи себе соціалістичними, часто притримувалися протилежних уявлень про зміст соціалістичних перетворень (згадати хоча б розбіжності у відношенні до принципового питання приватної власності) та займали розбіжні позиції у визначенні ключових напрямів зовнішньополітичного курсу («польське питання», взаємини з Антантою, відношення до радянської влади і т. п.), і, нарешті, з різними шансами досягти світового визнання («14 пунктів» В.Вільсона) західні та східні українці і після злуки ЗУНР з УНР продовжували жити окремим життям, а їх уряди проводити самостійну політику.

Тому не дивує той факт, що згадане об'єднання було таким короткотривалим у часі. Вже 17 листопада 1919 р. після від'їзду уряду ЗО УНР за кордон державний зв'язок з Директорією було остаточно розірвано, а на міжнародній арені проводився цілком незалежний політичний курс, який мав на меті здобуття дипломатичного визнання з боку країн переможної Антанти.

2 грудня 1919 р. представники УНР і польської держави підписали проект Декларації, згідно з яким Польщі віддавалися Холмщина, Полісся, Підляшшя, Західна Волинь і Східна Галичина. ЗО УНР подала два протести, але діячі УНР їх не брали до уваги. Тоді 20 грудня 1919 р. Є. Петрушевич скликав у Відні засідання уряду ЗУНР, на якому було прийнято рішення про одностороннє скасування Акту Злуки. Українська державна єдність розвалилася. Як слушно зазначає П. Гай-Нижник, соборність УНР було зруйновано, власне, українськими ж руками, а за цим відбувалася й втрата національної державності [15].

Хоча до повноцінного об'єднання територій по різних берегах Збруча справа не дійшла, але це був перший крок у здійсненні мрії українців - соборності українських етнічних земель.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Тимченко Р. Проблема взаємовідносин УНР і ЗУНР в сучасній українській історіографії. URL:http://history.org.ua/JournALL/revol/revol_2010_5/4.pdf (дата звернення: 17.01.019).
2. Грицак Я.Й. Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX-XX ст. Київ: Генеза, 1996. 360 с.
3. Рубльов О.С., Реєнт О.П. Українські визвольні змагання 1917-1921рр. Київ: Альтернативи, 1999. 320 с.
4. Симоненко Р.Г. Брест. Двобій війни і миру. Київ: Політвидав України, 1988. 278 с.
5. Солдатенко В.Ф. Перша дипломатична акція УНР – Берестейська угода // Україна дипломатична. 2001. Випуск другий. С. 253.
6. Павлюк О. США і східногалицьке питання на Паризькій мирній конференції 1919 р. // Пам'ять століть. 1996. №6. С. 68.
7. Матвієнко В. Зовнішня політика Західноукраїнської Народної Республіки в персоналіях // Україна дипломатична – 2001. Випуск другий. С.459.
8. Солдатенко В.Ф. Українська революція. Історичний нарис: Монографія. Київ: Либідь, 1999. 976 с.
9. Конституційні акти України. 1917-1920. Невідомі конституції України. Київ: Філософська і соціологічна думка, 1992. 272 с.
10. Дорошенко Д.І. Історія України 1917 – 1923. В 2-х т. Т. 2. Київ: Темпора, 2002. 352 с.
11. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції (1917-1921). Київ: Темпора, 2003. 608 с.
12. Макарчук С.А. Українська Республіка галичан. Нариси про ЗУНР. Львів: Світ, 1997. 192с.
13. Тимченко Р. Акт Злуки 22 січня 1919 р. та проблеми його реалізації (січень-листопад 1919 р.) // Український історичний збірник. 2009. Вип. 12. С. 183-193.
14. Завальнюк О.М., Олійник С.В. Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 – травень 1920рр.): Історичний нарис. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2001. 148 с
15. Гай-Нижник П. Акт Злуки УНР і ЗУНР: втілення і крах ідеалу Соборної України. URL: <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc/172doc.php> (дата звернення: 17.01.019).

Александр Криворучко

Винницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
кандидат історических наук, доцент (Україна)

Вопрос соборности украинских земель в международных отношениях 1918 – 1919 гг.

В статье исследуются предпосылки и последствия объединения УНР и ЗУНР единый государственный организм через призму международных отношений периода формирования основ Версальско-Вашингтонской системы, проанализировано первые шаги на пути реализации Акту воссоединения и причины неудачи соборности.

Ключевые слова: УНР, ЗУНР, Акт воссоединения, соборность украинских земель, предвступительный договор.

Olexandr Kryvoruchko

Vynnytsia Mykhaylo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,
PhD (History), Associate Professor (Ukraine)

The question of the catholicity of the Ukrainian lands in international relations 1918 - 1919

The article examines the preconditions and consequences of the unification of the Ukrainian People's Republic and West Ukrainian People's Republic a single state body through the prism of international relations during the period of formation of the bases of the Versailles-Washington system, analyzing the first steps towards the implementation of the Reunification Act of the Union and the reasons for the failure of the collegiality.

It is noted that the political outcome of the end of the First World War had a decisive influence on the position of Ukrainian leaders. The Ukrainian people were forced to fight for their own state life in difficult foreign policy circumstances. For the course of historical processes in the territory of Great Ukraine, a decisive factor was the revolution and subsequent military actions in the territory of the

former Russian Empire. The difficulties of Galicians were largely due to the fact that they were in the camp of the losers.

In addition to the unique ethnic roots and common state life in the past, the Galician people with the Dnieper were more dissociated than united. Recent adversaries on the fronts of the world war, with political leaders, who, calling themselves socialist, often resisted the opposite views on the content of socialist transformations (to mention at least the differences in relation to the fundamental question of private property) and held divergent positions in defined the key directions of the foreign policy course (the "Polish question", relations with the Entente, the attitude towards Soviet power, etc.), and, finally, with different chances to achieve world recognition ("14 points" by W. Wilson), western and eastern Ukrainians and After joining the ZUNR with the UPR, they continued to live a separate life, and their governments pursued an independent policy.

Unfortunately, this association was declarative. Therefore, it is not surprising that the association was so short-lived in time. Already on November 17, 1919, after the departure of the Government of the UPR from abroad, the state communication with the Directory was torn apart, and an entirely independent political course was conducted on the international arena, aimed at obtaining diplomatic recognition from the victorious countries Entente

Key words: the Ukrainian People's Republic, the West Ukrainian People's Republic, the Act of the Union, the unity of Ukrainian lands, the preliminary agreement.

REFERENCES:

1. Tymchenko R. Problema vzajemovidosyn UNR i ZUNR v suchasnij ukrajinskij istoriografiji. URL:http://history.org.ua/JournALL/revol/revol_2010_5/4.pdf (data zvernennja: 17.01.019).
2. Ghrycak Ja.J. Narys istoriji Ukrajiny: Formuvannja modernoji ukrajinskoji naciji XIX-XX st. Kyjiv: Geneza, 1996. 360 s.
3. Rubljov O.S., Rejent O.P. Ukrajinski vyzvoljni zmaghannja 1917-1921rr. Kyjiv: Aljternatyvy, 1999. 320 s.
4. Symonenko R.Gh. Brest. Dvobij vijny i myru. Kyjiv: Politydav Ukrajiny, 1988. 278 s.
5. Soldatenko V.F. Persha dyplomatychna akcija UNR – Berestejsjka ughoda // Ukrajina dyplomatychna. 2001. Vypusk drughyj. S. 253.
6. Pavljuk O. SSHA i skhidnoghalyckje pytannja na Paryzskij myrnij konferenciji 1919 r. // Pam'jatj stolitj. 1996. №6. S. 68.
7. Matvijenko V. Zovnishnja polityka Zakhidnoukrajinskoji Narodnoji Respubliky v personalijakh // Ukrajina dyplomatychna – 2001. Vypusk drughyj. S.459.
8. Soldatenko V.F. Ukrajinsjka revoljucija. Istorychnyj narys: Monoghrafija. Kyjiv: Lybidj, 1999. 976 s.
9. Konstytucijni akty Ukrajiny. 1917-1920. Nevidomi konstytuciji Ukrajiny. Kyjiv: Filososfsjka i sociologhichna dumka, 1992. 272 s.
10. Doroshenko D.I. Istorija Ukrajiny 1917 – 1923. V 2-kh t. T. 2. Kyjiv: Tempora, 2002. 352 s.
11. Mazepa I. Ukrajina v oghni j buri revoljuciji (1917-1921). Kyjiv: Tempora, 2003. 608 s.
12. Makarchuk S.A. Ukrajinsjka Respublika ghalychan. Narysy pro ZUNR. Ljviv: Svit, 1997. 192 s.
13. Tymchenko R. Akt Zluky 22 sichnja 1919 r. ta problemy jogho realizaciji (sichenj-lystopad 1919 r.) // Ukrajinskyj istorychnyj zbirnyk. 2009. Vyp. 12. S. 183-193.
14. Zavaljnjuk O.M., Olijnyk S.V. Ukrajinsjka Ghalycjka armija na Podilli (lypenj 1919 – travenj 1920rr.): Istorychnyj narys. – Kam'janecj-Podiljskyj: Abetka-NOVA, 2001. 148 s
15. Ghaj-Nyzhnyk P. Akt Zluky UNR i ZUNR: vtilennja i krakh idealu Sobornoji Ukrajiny. URL: <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc/172doc.php> (data zvernennja: 17.01.019).

Статтю подано до редколегії 21.03.2019 р.